

TRIPOLIS ANTİK KENT TARİHİ ve İNANÇ COĞRAFYASI: TANRIÇA LETO ÖRNEĞİ

Yard. Doç. Dr. Hüseyin ÜRETEN

ADÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı

Özet

Phrygia Bölgesi'ndeki Tripolis ya da diğer adıyla Apollonia, Suriye krallarınca Anadolu'nun batısında kıyıda iç kesimde kurulmuş on bir koloniden biri olup Blaundos, Hierapolis ve Themisonion ile birlikte adını Suriye kraliyet ailesi üyelerinden almayan önemli dört koloniden biri olarak bilinmektedir.

Maiandros Irmağı'nın doğu kesiminde kurulmuş olan Apollonia, bugünkü Denizli iline bağlı Buldan ilçesi yakınındaki Yenice köyüne lokalize edilmektedir. Sardeis'ten çıkan Kral Yolu'nun Philadelphia'dan sonra Tripolis'ten geçerek Phrygia'nın batı ucundaki Hierapolis'e bağlanmasıyla stratejik bir yeri işgal eden antik kentin Suriye kralları tarafından kurulmuş olduğu düşünülmektedir.

İşte, Philadelphia-Hierapolis yolu üzerindeki bu önemli antik kentin ne yazık ki tarihine ilişkin antik kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Oysa Roma döneminde (özellikle Pax Romana) elverişli konumunun sağladığı olanakları iyi değerlendirerek gelişmiş olan kent sikkeleri üzerinde kentin din tarihine ilişkin önemli bilgilere ulaşılmaktadır.

Bugün British Museum'da bulunan Tripolis sikkeleri antikçağ Tripolis kent tarihi ve inanç coğrafyası için önemli bir buluntuyu temsil etmektedir.¹ Bu bağlamda Tanrıça Leto'nun Tripolis'in dinsel yaşamındaki konumunu saptamak ve bu kutsal figürün kentte benimsenmiş kimliğini British Museum'da sergilenen numizmatik kaynaklara

¹ Söz konusu sikkeler basıldıkları dönemleri yansıttıkları için tamamıyla dönemlerinin çağdaşı kaynaklar olup onlar sayesinde din yoluyla Tripolis kent kimliği öne çıkmaktadır. Barclay v. Head, *Catalogue of the Greek Coins of Lydia*, London 1901, 363-377. Tripolis kentine ait toplam 80 adet sikke -2 tanesi Tripolis ve Laodiceia Birlik Sikkesi-bulunmaktadır.

dayanarak değerlendirmek “*Tripolis Antik Kent Tarihi ve İnanç Coğrafyası: Tanrıça Leto Örneği*” başlığı altında sunulan çalışmanın temel amacı olmuştur.

Çalışmada öncelikle British Museum’un Sikke Katalogu’nun Lydia Sikkeleri (BMC Lydia) ışığında herhangi bir zaman sınırlamasına gidilmeksizin tanrıçanın kentteki tapınımı saptanmıştır. Kent bazında yürütülen çalışmanın temel kaynağını doğrudan ve kesin veriler sunması açısından salt numizmatik veriler oluşturmaktadır. Ayrıca, Leto’ya ilişkin betimlemelere yer verilen sikkelerde tanrıçayla birlikte görüntülen semboller tanrıçanın kentte benimsenmiş olan özelliklerini aydınlatan en önemli veriler olarak kabul edilmektedir.

Tanrıçanın kimliğinde taşıdıkları özellikleri desteklemek ve güçlendirmek amacıyla da tanrıçayla ilişkili kılınan tanrı ya da tanrıçaların kimlikleri ve ilgili mitosları göz önünde tutulmuştur.

Böylece, odak noktamız Tripolis sikkelerindeki Leto betimleri olup bizim için sadece Leto ve çocuklarına ilişkin betimlere yer veren sikkeler önem taşımaktadır. Bunun sonucu olarak kent panteonunu oluşturan diğer tanrılar araştırmamıza dahil edilmemiştir.

Sonuç olarak, Lydia bölgesinde dikkate değer tanrılar arasında sayılan Leto’nun Tripolis’te sergilediği karakter, tanrıça ile birlikte görüntülenen semboller temel alınarak elverdiği ölçüde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Günümüzde kesin yeri belli olan Tripolis antik kenti, Denizli ilinin 40 km kuzeyinde, Buldan ilçesine bağlı Yenicekent kasabasının doğusunda, Büyük Menderes Nehri ile kasabanın arasındaki yamaçlar üzerinde kurulmuştur. Diğer bir deyişle, Tripolis’in yerinde bugün Yenice köyü bulunmaktadır.

Tripolis kenti, antikçağda güneyinde kurulmuş olan çağdaşı Laodiceia’ya* 30 km, Hierapolis’e** ise 20 km uzakta, Lykos Vadisi’ni çevreleyen şehirlerden biri olarak Maiandros Nehri’nin (Büyük Menderes Nehri) batı yakasında kurulmuştur. Oysa kentin hangi eski coğrafi bölgede yer aldığı tartışılır.

Tripolis’ten ilk söz eden, eski Romalı doğa bilgini ve ansiklopedi yazarı, Plinius kentin Maiandros’un yukarı havzasında olduğundan bahseder.² Ancak, Barclay v. Head³ ile Veli Sevin⁴ gibi modern araştırmacılar ise verdikleri bilgilerde, Lydia kenti olduğunu ileri sürerler. Oysa güneydoğuda Philadelphia-Hierapolis (Alaşehir-Pamukkale) yolu

* Hellenistik Dönem’de birden çok Laodiceia adında kent kurulmuş olduğundan, kent yakınında bulunan ırmakla ayırt edilerek Laodiceia ad Lycum ‘Lykos Üzerindeki Laodikeia’ olarak anılmıştır; bkz. Strabon *Geographica* XII.8.16; Plinius *Historia Naturalis*, V.105.

** Hangi eski coğrafi bölgede yer aldığı tartışmalı olan antik kent, Arkeoloji literatüründe ‘Holy City’ yani ‘Kutsal Kent’ olarak adlandırılmıştır. Söz konusu kent, Denizli ilinin 18 km kuzeyinde yer almaktadır; bkz. Strabon *Geographica*, XIII.4.14. Kent tarihi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Daria De Bernardi Ferrero, “Hierapolis”, *Arslantepi Hierapolis İasos Kyme: Türkiye’deki İtalyan Kazıları* (çev. Erendiz Özbayoğlu), Ankara, 1993, 70–118.

² Plinius *Historia Naturalis*, V.111; ayrıca bkz. Charles Texier, *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi II* (çev. Ali Suat), Ankara, 2000,109.

³ Bkz. Head 1901, a.g.e., CXLVII-CL.

⁴ Bkz. Veli Sevin, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara, 2001, 188.

üzerinde sınır kent olması nedeniyle Tripolis kenti, coğrafya yazarı Ptolemaios'a göre Karia kentleri arasında sayılmaktadır.⁵

Gerçekten Tripolis, Lydia bölgesi içinde Karia ve Phrygia bölgelerinde ulaşımı sağlayan avantajlı coğrafi konumu ile kendisini çevreleyen tarihi bölgeler arasında önemli bir sınır kenti olarak yer almaktadır.⁶ Diğer bir deyişle, Batı'ya açılan Büyük Menderes Ovası ile hem Ege kıyılarına hem de İç Anadolu ve Akdeniz'e bağlanmaktadır.

Veli Sevin'in de belirttiği gibi, antikçağ yazarlarından Plinius'a göre Tripolis antik kenti, sözü edilen bu elverişli konumunun sağladığı olanakları iyi değerlendirerek özellikle Roma Dönemi'nde gelişmiş ve daha sonraları Sardeis metropolitliğine bağlı bir piskoposluk merkezi durumuna gelmiştir.⁷ Böylece, kuruluş biçimi ve şehircilik anlayışıyla bir sınır kenti kimliğiyle karşımıza çıkan Tripolis, bir ticaret ve tarım merkezi olarak, şüphesiz, yörenin en zengin kentlerinden biri olmuştur.

Antik kaynaklarda kentin kuruluşu hakkındaki bilgilerimiz oldukça kısıtlı olmasına karşın, eski adı Apollonia olan kentin Suriye Krallığı tarafından İ.Ö.III. yüzyıl ortalarında kurulmuş olduğu düşünülmektedir.⁸ Bilindiği gibi, Batı Anadolu'da kolonikent kurma geleneği Büyük İskender'le başlamış ve onu Antigonos izlemiştir. Nitekim Batı Anadolu'nun askeri, politik ve ekonomik yaşamında önemli roller oynayan birçok kent Seleukoslar'ın kolonizasyon politikalarının sonucunda ortaya çıkmıştır.⁹ Gerçekte, Apollonia'nın Suriye kolonisi olduğunu kaydeden herhangi bir antikçağ yazarı yoktur. Ancak, bilinmektedir ki Suriye Krallığı tarafından kurulan Büyük Menderes Havzası'ndaki on bir koloniden yedi tanesi adlarını Suriye kraliyet ailesinin fertlerinden almalarına karşın, Apollonia tıpkı Blaundos, Hierapolis ve Themisonion kolonileri gibi adını Suriye kraliyet ailesine mensup bireylerden almamıştır.¹⁰

Ramsay'a¹¹ göre ise Apollonia bir Pergamon (Bergama) yerleşimidir. Pergamon Krallığı, bilindiği gibi, Apameia Barışı (İ.Ö. 188) ile Batı Anadolu'nun önemli bir kısmına egemen olmuş güçlü bir Hellenistik Krallık'tır. Başka bir deyişle, Hasan Malay'ın ifade ettiği gibi, daha çok Ege sahillerinde yoğunlaşmış olan Yunan polisleri ile bunlara bağlı arazilerden, tapınaklara ait çiftlik ve köylerden, kraliyet arazilerinden ve çok sayıda askeri koloniden oluşan Pergamon Krallığı (İ.Ö.283-133), Aigina ve Andros adaları da dâhil 173.000 km² lik geniş bir alana yayılmış güçlü bir devlettir.¹² Gerçekten, Hellenistik dönem sikkelerine bakıldığında bir süre Apollonia adını alan

⁵ Ptolemaios *Geographikes Hphageseos*, V.2.18.

⁶ Bkz. Bilge Umar, *Lydia: Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, İstanbul, 2001, 267: "Tripolis, ilköğretim ve ortaçağ boyunca çok önemli bir anayollar kavşağında idi. Anadolu'nun denize ve batı ülkelerine açılan kapısı durumundaki Ephesos/Selçuk'tan, doğuya Anadolunun iç bölgelerine ve oradan doğu ülkelerine uzanmak için Menderes vadisini izleyerek gelen anayol ile, kuzeybatıdan yani Trakya, Çanakkale Boğazı yönünden iç Anadolu'ya ve oradan doğu ülkelerine uzanan Thyateira/Akhisar, Sardeis, Philadelphia/Alaşehir yolu, bugün de, Sarayköy kuzeyinde Menderes'in kuzey kıyısında, Tripolis'in güneybatı yakınlarında kesişir. Üstelik ikinci yol şimdi Tripolis'in 5-6 km batı ilerisinden geçtiği halde ilköğretim ve ortaçağda durum böyle değildi; o anayol Tripolis'e (sonra Laodiceia'ya arkasından Hierapolis/Pamukkale'ye) uğramaktaydı.

⁷ Sevin 2001, a.g.e.,188.

⁸ Bkz. A.H.M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford, 1971, 42.

⁹ Hasan Malay, *Hellenistik Dönem'de Pergamon ve Aristonikos Ayaklanması*, İzmir, 1992, 110-115.

¹⁰ Suriye Krallığı tarafından Büyük Menderes Havzası'nda kurulan koloniler hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Mehmet Ali Kaya, "Suriye Krallığı'nın Büyük Menderes Havzası'ndaki Kolonileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi* XV, İzmir, 2000, 121-136.

¹¹ W.M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (çev. Mihri Pektaş), İstanbul, 1960, 45.

¹² Malay 1992, a.g.e., 90-126.

Tripolis kenti, Pergamon Kralı II. Attalos (İ.Ö. 159-139) tarafından yeniden kurulmuştur.

Hellen dilinde ‘Üçlü Kent’ anlamına gelen Tripolis kenti –adından da anlaşılacağı üzere- üç küçük yerleşimin bir arada toplanması (synoikismos) ile oluşturulmuştur.¹³ Böylece, kentte oturan halkın kökeni de tıpkı Head’ın ileri sürdüğü gibi, olasılıkla Lydialılar, Karialılar ve Phrygialılar ile ilişkili olmalıdır.

Demek ki, antik kaynaklarda bir sınır kenti olması nedeniyle bazen Karia bazen de Lydia bölgesi içinde yer aldığı belirtilen Tripolis antik kenti, tarih içinde Apollonia-Tripolis-Antoniopolis gibi adlar almakla birlikte İ.Ö. III. yüzyılda Maiandros Irmağı Havzası’nda Seleukoslarca kurulmuştur. Daha sonra, İ.Ö. 240’larda, Pergamon Krallığı, Batı Anadolu’da bağımsız bir Hellenistik Krallık kurarak giderek güçlenmeye başlamış ve yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi, Roma’nın İ.Ö. 188 yılında imzalan Apameia Barış’ı ile Anadolu’da giriştiği yeni düzenlemeler sonucunda, II. Attalos tarafından düzenlenerek yeniden kurulmuştur. Kısacası, Tripolis antik kenti, Suriye krallığından kurtarılarak Pergamon’a bağlanmıştır.

Ne yazık ki, günümüzde bu devirlerle ilgili kalıntılara rastlanmayan Tripolis’in antik kent tarihine ilişkin bilgilerimiz bunlarla sınırlıdır. Roma dönemi hakkındaki bilgilerimiz ise üslup yönünden Roma ve Bizans dönemi karakterleri taşıyan İ.S. I., II., ve III. yüzyıllarda yapılmış olan tiyatro, hamam, nekropol, şehir binası, kale ve surlar gibi kalıntıların varlığına dayanmaktadır.¹⁴

Artık, Tripolis antik kentinin inanç coğrafyası içinde Tanrıça Leto’nun konumunu saptamaya ve bu kutsal figürün kentte benimsenmiş kimliğini numizmatik kaynaklara dayanarak değerlendirmeye geçebiliriz.

Öncelikle şunu belirtmek isterim; bu kente ait sikkeler, arka yüzlerinde bulunan Leto betimlemeleri ile kültün varlığını ortaya koyarken, geleneksel motif olarak ön yüzlerinde yer alan yönetici/imparator başları ve yazıları ile de tanrıçanın tapınılmış olduğu dönemi yaklaşık olarak belirlemeye olanak sağlamışlardır. Kısacası, Lydia bölgesinde tıpkı Mastaura, Sardeis ve Tabala kentlerinde olduğu gibi Tripolis kentinde de dikkate değer tanrılar arasında sayılan Leto’nun sergilediği karakter, tanrıça ile birlikte görüntülenen simgeler temel alınarak elverdiği ölçüde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tropiles kentine özgü söz konusu sikkeler, Apollon, Athena, Dionysos, Ares, Zeus Lydios, Zeus Sarapis ile birlikte Leto’yu da kent yaşamında önemli bir tanrıça olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Kentte Leto kültüne işaret eden bulgular on bronz sikkeden ibarettir.¹⁵ Roma döneminde basılmış olan sikkelerden ilkinin ön yüzünde Roma Asya’sının yarı özerk sikkelerinin

¹³ Malay 1992, a.g.e., 115; ayrıca bkz. Head 1901, a.g.e., CXLVII, d.n.3: Imhoof, Tripolis adının İmparatorluk döneminde kullanıldığını, eski adı Apollonia’nın ise Augustus zamanına kadar kullanılmış olabileceğini belirtmiştir.

¹⁴ Antik Tripolis kent kalıntılarının görüntüleri hakkında bkz. Umar 2001, a.g.e., 265–270 (Res. 207–212); <http://www.tripolis.com.tr>

¹⁵ Head 1901, a.g.e., 365, no.14; 368, no.28–29; 369, no.36; 371, no.47–48; 372, no.49; 374, no.62; 375, no.68, 376, no.71.

ön yüzleri üzerinde yaygın bir tasvir olarak kullanılan IEPACVN ΚΑΗΤΟC lejandıyla beraber Roma Senato'sunun kişileştirilmiş genç erkek başı, sola dönük ve omuzları örtülü şekilde yer almaktadır; arka yüzde ise ΑΗΤΩΤΠΙ Π ΟΛΕΙΤΩΝ lejandı ile birlikte khiton ve geniş peplos'lu Tanrıça Leto figürü tahtta oturur durumda tasvir edilmiştir. Leto sağ elinde ucu yere bakan bir asa ile birlikte görüntülenmiştir.¹⁶

Söz konusu bronz sikkede tahtta oturan tanrıçayla birlikte görülen ve bir yan motif unsuru olarak karşımıza çıkan tanrıçanın sağ elinde tuttuğu asa, bilindiği gibi, yaşamın düzenini belirleyen tanrısal bir gücün saygınlık gördüğü kent ya da kentler üzerindeki egemenliğini ifade etmektedir. Buradan da kendisine asayı sembol olarak seçen tanrıçanın 'koruyucu kent tanrıçası' kimliğiyle benimsenmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Üzerinde Leto tasviri ile karşılaştığımız ikinci ve üçüncü Tripolis sikkeleri ise Septimus Severus'tan Gallienus dönemine kadar olan İ.S. 193–268 yıllarına aittir.¹⁷ Her iki sikke üzerinde de aynı tasvirler bulunmaktadır. İmparatorluk dönemine tarihlendirilen bu sikkelerin ön yüzlerinde yurttaşların kişileştirilmiş genç Demos (ΔΗΜΟC) büstü sağa dönük ve yalın; arka yüzlerinde ise her iki kolunda tuttuğu kutsal ikizlerini emziren Leto bir kayanın üzerinde oturur pozisyonda (ve ΤΡΙΠΙΟΑ ΕΙΤΩΝ lejandı) resmedilmiştir. (Lev.I no.3)

Aynı döneme tarihlendirilen dördüncü bronz sikke de arka yüzünde taşıdığı mimari tasvir açısından oldukça önemlidir. Muazzam büyüklükteki mimari tasvirler genellikle de tapınaklar on (decastyle) ve iki (distyle) arasında değişen farklı sütun sayılarıyla önden görüntüleriyle tasvir edilmekteydi.¹⁸ Özenle hazırlanarak bir perspektif içinde gösterilen tapınaklar sıklıkla bir tanrı ya da tanrıça heykeli veya bir grup heykeli içerir, fakat bazen tapınağın adandığı tanrının kimliğine dair işaret bulunmayabilirdi.¹⁹

Söz konusu sikkenin ön yüzünde Consul'un kişileştirilmiş (IEPA BOYΛH) sağa dönük çıplak başı; arka yüzünde ise kollarında ikizlerini taşıyan tanrıçanın kült heykelini barındıran dört sütunlu (tetrastyle) bir tapınak tasviri ile ΤΡΙΠΙΟΛΕΙΤΩΝ lejandı bulunmaktadır.²⁰ (Lev.I no.6)

Ön yüzlerinde rastlanan kutsal senato figürü (IEPA CYNKAHTOC) özellikle Tripolis sikkelerinde düzenli olarak işlenen bir motif olarak yerini korumuştur. Üzerinde Leto tasvirinin yer aldığı beşinci ve altıncı sikkelerin ön yüz tasvirleri aynı olup IEPA CYNKAHTOC lejandıyla beraber omuzları örtülü sağa dönük genç erkek senatus büstü şeklindedir. Arka yüz tasvirleri ise üzerinde çeşitli atletizm yarışları için ödül olarak konulan urne'nin bulunduğu agonistik bir masadır. İki palmiyeli agonistik masanın altında da amphora görülmektedir. (Lev.I no.8) Bunlardan başka beşinci sikkenin arka yüz tasvirlerine iki katlı uzun khiton ve geniş peplos giyen Leto ikizleriyle birlikte koşar pozisyonundaki figürü ile (ve T P ΠΙΟΛΕΙΤΩΝ lejandıyla) eşlik ederken, altıncı sikkenin arka yüz tasvirlerine ne yazık ki tanrıça figürü olmaksızın sadece ΤΡΙΠΙΟ Λ[ΕΙ]ΤΩΝ yazısından oluşan kent adı eşlik etmektedir. Ancak, her iki agonistik sikke üzerinde de 'ΠΥΘΙΑ' yazısı ile kutlanan oyunun adı açık olarak ifade edilmiştir.

¹⁶ Head 1901, a.g.e., 365, no.14.

¹⁷ Head 1901, a.g.e., 368, no.28–29.

¹⁸ Sebahat Atlan, *1947–1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, Ankara, 1976, 26.

¹⁹ D.R. Sear, *Greek Imperial Coins*, London, 1982, XV.

²⁰ Head 1901, a.g.e., 369, no.36.

Pythia Oyunları, Olympia'dan (Ολυμπια ya da Ολυμπιας)²¹ sonra dört büyük Hellenistik festival içinde en büyüğüdür. Her Olympiad'ın üçüncü yılında, Ocak ayında Delphoi'da düzenlenirdi. İmparatorluk döneminde birçok şehir yarışması Pythia festivali ile benzer ya da benzer isimle ve sıklıkla diğer birçok ilave özel unvanla - Ακτια, Αλεξανδρεια, Πανιωνια ve Λετωεια gibi- adlandırılırdı. Bu nedenle Tripolis sikkeleri arasında yukarıda sözü edilen altıncı bronz sikkenin arka yüz tasvirleri arasında yer alan ΛΗΤΩΕΙΑ lejandı kentte kutlanan festivalin açık adını vermesi açısından oldukça önemlidir.²²

Gerçekten, öyle görünüyor ki yukarıdaki sikkelerde Leto ile betimlenmiş olan palmye, sanat tasvirlerinde de göze çarpan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. “Apollon’u doğurmakta olan Leto, 4.yüzyıldan kırmızı figürlü bir Attika pyksis’inde yer alır. Sandalyede oturmuş yarı çıplak bir kadın, bir eliyle sandalyeden diğeriyle de bir palmye ağacına tutunarak destek bulmaktadır. Arkasında duran iki kadından biri onu rahatlatmaya çalışmakta, önünde ise Athena durmaktadır. Palmye ağacı sahneye kesinlik kazandırmaktadır. Nitekim Homeros’un Apollon’a Övgüsü’nde²³ Leto oğlunu doğururken Delos’ta böyle bir ağaca tutunmuştur. O zaman pyksis’te arkasında duran, ikizinin doğumuna yardım eden Artemis olmalıdır. Onun yanında duran da herhalde Eileithyia’dı.

Bazı kaynaklara göre, Apollon daha bebekken ejder Python’u öldürür²⁴ ve bu sahne 6.yüzyılın ikinci çeyreğinden, birbiriyle bağlantısı kesin olan siyah figürlü bir Attika lekythos grubunda konu edilmiştir. Bu lekythos’lardan ikisinin üzerinde Leto’nun kolları arasındaki Apollon yayını germiş, palmiyelerin yakınındaki bir mağarada bulunan büyük bir yılanı vurmaya hazırlanmaktadır. Palmiyeler, mekânın Delos olduğunu gösterir.²⁵ Bazı kaynaklarda ise Apollon üst üste birkaç kez ok atmıştır ama yaralanan canavar kaçarak bir tapınağa sığınmıştır. Bir katile hiç de yakışmayacağı belli olan o kutsal yerde, Apollon yılanın işini bitirir. Tapınağın böyle kirletilmesiyle hakarete uğradığını düşünen Toprak Ana, Zeus’a başvurur ve derhal bir ceza verilmesini ister. Babasının eleştirileri ve kız kardeşinin ona küçümseyici bir biçimde görevini anımsatması ile güdülenen Apollon, tapınağa karşı öfkeyle giriştiği saygısızlığı

²¹ Ünlü Olympia Oyunları, Olympia Zeus onuruna kutlanırdı. Oyunlar hakkında bkz. Nuran Şahin, *Zeus’un Anadolu Kültürleri*, İstanbul, 2001, 123–133.

²² Head 1901, a.g.e., 371, no.48.

²³ Yaratıcıları kesin olarak bilinmeyen bu himnoslarda kullanılan dilin Homeros’a özgü olması nedeniyle ‘Homerik Hymnoslar’ adını almıştır. Apollon Hymnos’u işlendiği konu açısından kendi içinde ‘Deloslu Apollon’a’ ve Delphoi’lu Apollon’a Hymnos olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Deloslu Apollon’a Hymnos, Apollon’u övmek, ona yakarmak ve onu onurlandırmak için söylenen özgür bir şarkıdır. Apollon’un doğum yerini Delos olarak gösteren himnosun çözümlenmesi şöyledir: 1.-14.dizeler: Apollon ve Leto’ya övgü; 15.-96.dizeler: Leto’nun çocuklarını doğuracak bir yurt arayışı; 97.-114.dizeler: Doğumları yöneten ebe Eileithyia’nın gelişi; 115.-129.dizeler: Apollon ve Artemis’in doğuşu; 130.-165.dizeler: Apollon ve Delos Adası’na övgü; 166.-178.dizeler: Hymnos okuyucusunun kişisel yakarışları. Homerik Hymnoslar hakkında bkz. T.W. Allen et al., *The Homeric Hymns*, Oxford, 1936.

²⁴ Grimal’de Hyginus’un bize naklettiği bir efsaneye göre; bir kahin, yılan Python’un Leto’nun oğullarından birinin eliyle öleceğini bildirmişti. Hera, Leto’nun Zeus’tan hamile kaldığını öğrenince, onun güneş ışığının aydınlatığı bir yerde doğum yapamayacağını bildirdi. Öte yandan Python da Leto’yu öldürmeye çalıştı. Ama, Zeus’un isteği üzerine Poseidon, Leto’yu aldı ve o tarihte sularla kaplı bir Ortygia adasında gizledi. Leto, orada Hera’nın iradesine uygun bir şekilde, dalgalardan oluşan bir kubbe altında, güneşten mahzun olarak doğum yaptı. Apollon, doğduktan üç gün sonra Python’u öldürdü; küllerini bir lahide kapattı ve onun onuruna Pythia Oyunları olarak adlandırılan cenaze töreni oyunlarını ihdas etti. Bkz. Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü: Yunan ve Roma* (çev. Sevgi Tamgüç), İstanbul, 1997, 706.

²⁵ Thomas H. Carpenter, *Antik Yunan’da Sanat ve Mitoloji* (çev. Bensen B.M. Ünlüoğlu), İstanbul, 2002, 72.

onarmak için hemen harekete geçer. Öldürdüğü canavarın onuruna ‘Pythia Oyunları’ diye dönemselsel bir eğlenti bir çeşit festival başlatır.²⁶

Yukarıda ifade edildiği gibi mitolojik sahneler içeren Tripolis kentine ait iki agonistik sikke dışında aynı döneme ait bir başka sikke de üzerinde taşıdığı tasvirler nedeniyle tanrıçanın kültüyle ilişkilendirilen önemli bir kaynaktır. Ön yüzünde ΔΗ ΜΟC lejandıyla birlikte genç bir Demos büstü resmedilen sikkenin arka yüzünde ΤΡΙΠΟΛΙC EITΩΝ lejandı ve bir ödül çelengi yer almaktadır.²⁷ Bu ödül çelenginin ortasında yer alan ‘ΑΗΤΩΕΙΑ ΠΥΘΙΑ’ yazısıyla da kutlanan oyunun adı açık olarak belirtilmiştir. (Lev.I no.9)

Kolayca görülebileceği gibi agonistik tipler, kent sikkelerinin arka yüz tasvirlerinde önemli bir grup oluşturmaktadır. Şöyle ki; söz konusu agonistik kent sikkeleri arka yüz tasvirleri arasında kentte kutlanan kutsal festival ve halk oyunlarının adıyla birlikte bunlar için düzenlenen çeşitli yarışlara ödül olarak konulan urne, palmye dalı ve vazo gibi objelere de vermiştir.

Sonuç olarak ‘ΠΥΘΙΑ’ ve ‘ΑΗΤΩΕΙΑ’ yazılarını üzerinde taşıyan agonistik sikkelerin tanıklığında İ.Ö. 3.yüzyıl ortalarında Seleukoslarca kurulan ve eski adı Apollonia olan Tripolis kentinde Pythia Oyunları’nın kutlanmış olabileceğini düşünmek sanırız yanlış olmayacaktır.

Görüldüğü üzere, Leto gerek mitolojide gerekse sikke, rölyef ya da heykel gibi dinsel ve mitolojik öğeler taşıyan arkeolojik bulgular üzerinde çocukları -Apollon ve Artemis- ile birlikte sıkça görüntülenen bir unsur olmuştur.

Bu bağlamda Tanrıça Leto ve çocuklarının tasviri özellikle L. Verus, Maximinus ve Philippus Senior dönemleri sikkelerinde de resmedilmiştir. İ.S. 161–166 yıllarına tarihlendirilen ön yüzlerindeki sikke yuvarlağına yerleştirilen imparator ismi ve unvanını içeren ΑΥΤ·ΚΑΙ·Α·ΑΥΡΗ·ΟΥΗΡΟC yazısıyla birlikte defne çelenkli, çelik zırhlı ve paludamentumlu İmparator L. Verus’un sağa dönük büstü yer almaktadır. Arka yüzünde ise çoğul iyelik halinde kavim ismini işaret eden ΤΡΙΠΟΛΙC EITΩΝ lejandıyla birlikte her iki kolunda çocuklarını taşıyan Leto, sola koşar pozisyonda betimlenmiştir.²⁸

Tanrıça ve çocukları aynı görünümle Maximinus (İ.S. 235–238) dönemi sikkesinin arka yüzünde de ΤΡΙΠΟΛΙC EITΩΝ lejandıyla bu kez Leto arkasına dönmeden sola koşarken resmedilmiştir.²⁹

Ön yüzünde ΑΥΤ·Κ·Μ·Ι· ΦΙΛΙΠΠΟC lejandıyla birlikte I.Philippus büstünün bulunduğu üçüncü sikke de İmparator Philippus Senior (İ.S. 244–249) dönemine

²⁶ Rosa Agizza, *Antik Yunan’da Mitoloji: Masallar ve Söylenceler* (çev. Z. Zühre İlkelen), İstanbul, 2001, 44; Mitolojik sahneler içeren Tripolis kenti imparatorluk sikkelerinin çoğu, yukarıda da görüldüğü üzere yazılı metinlerin resimlenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, söz konusu sikkeler üzerindeki Pythia ifadesinin de Tanrıça’nın oğlu Apollon ile ilişkili olduğu açıktır.

²⁷ Head 1901, a.g.e., 372, no.49.

²⁸ Head 1901, a.g.e., 374, no.62.

²⁹ Head 1901, a.g.e., 375, no.68.

tarihlendirilmektedir. Tanrıça, arka yüzde bir kayanın üzerinde oturmuş her iki kolunda tuttuğu ikizlerini emzirir bir durumda betimlenmiştir.³⁰

Demek ki, Anadolu kökenli bir Tanrıça olan Leto'nun 'Ana Tanrıça' modeliyle tasvir edildiği sikkeler onun kent panteonunda önemli bir yere sahip olduğuna hiç şüphe bırakmamaktadır. Bunun sonucunda 'Koruyucu' işlevi ağır olan Tanrıça'nın olduğu yerlerde tıpkı bu sikkelerde olduğu gibi Tanrıça'nın çocuklarını da düşünmemek mümkün değildir.

BİBLİYOGRAFYA

A- ANTİK KAYNAKLAR

- Plinius Plinius, **Naturalis Historia (Pliny Natural History)** (with an Eng. Trans. by H.R.Rackham, W.H.S. Jones, D.E. Eichholz), London 1938-1971..
- Ptolemaios Ptolemaios, **Geographikes Hpheseos (Geographika)** (ed. C.F.A. Nobbe), Lipsiae 1843.
- Strabon Strabon, **Geographica (Antik Anadolu Coğrafyası : XII-XIII-XIV)** (çev. Adnan Pekman), İstanbul 1999.
- Texier Charles Texier, **Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi II**(çev. Ali Suat), Ankara 2002.

B- NÜMİSMATİK KAYNAKLAR

- Atlan1976. Sebahat Atlan, **1947-1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler**, Ankara 1976.
- Head 1901. Barclay v. Head, **Catalogue of the Greek Coins of Lydia** (British Museum Catalogue), London 1901.
- Sear 1982. D.R. Sear, **Greek Imperial Coins**, London 1982.

³⁰ Head 1901, a.g.e., 376, no.71.

C- MODERN KAYNAKLAR

- Agizza 2001. Rosa Agizza, **Antik Yunan’da Mitoloji: Masallar ve Söylenceler** (çev.Z.Zühre İlkelen), İstanbul 2001.
- Allen 1936. T.W. Allen et al. **The Homeric Hymns**, Oxford 1936.
- Carpenter 2002.Thomas H. Carpenter, **Antik Yunan’da Sanat ve Mitoloji** (çev. Bensen B.M. Ünlüoğlu), İstanbul 2002.
- Ferrero 1993.Daria De Bernardi Ferrero “*Hierapolis*” **Arslantepe Hierapolis Iasos Kyme: Türkiye’deki İtalyan Kazıları** (çev.Erendiz Özbayoğlu), Ankara 1993, 70-118.
- Grimal 1997. Pierre Grimal, **Mitoloji Sözlüğü: Yunan ve Roma** (çev. Sevgi Tamgüç), İstanbul 1997.
- Kaya 2000. Mehmet Ali Kaya, “*Suriye Krallığı’nın Büyük Menderes Havzası’ndaki Kolonileri*”, **Tarih İncelemeleri Dergisi XV** (2000), 121–135.
- Sevin 2001. Veli Sevin, **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara 2001.
- Şahin 2001. Nuran Şahin, **Zeus’un Anadolu Kültleri**, İstanbul 2001.
- Umar 2001. Bilge Umar, **Lydia: Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi**, İstanbul 2001.